

высш. учеб. заведений / В.А.Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.; **11.** *Немировский А.* Идеология и культура раннего Рима / А.И.Немировский. – Воронеж: ВГУ, 1964. – 277 с.; **12.** Словарь по этике / Под. Ред. И.С.Кона. – 4-е изд. – СПб-М: Политгиздат, 1981. – 430 с.; **13.** *Степанов Ю.С.* Константы: Словарь русской культуры – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.; **14.** *Степанов Ю.С.* Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю.С.Степанов. – М.: Языки славянских культур, 2007. – 248 с.; **15.** *Степанов Ю. С.* Константы: Словарь русской культуры: 3-е изд. - М.: Академический проект, 2004. – С. 42-67; **16.** *Туленинова Л.В.* Концепты "здоровье" и "болезнь" в английской и русской лингвокультурах: Дис. канд. филол. наук : 10.02.20 / Туленинова, Лариса Владимировна — 10.02.20 — Волгоград, 2008. – 248 с.; **17.** *Утченко С.Л.* Древний Рим. События, Люди, Идеи / С.Л.Утченко. – М.: Наука, 1969. – 324 с.; **18.** *Фесенко Т.А.* Концептуальные системы как контекст употребления и понимания вербальных выражений // Когнитивные аспекты языковой категоризации. Сб. науч. трудов. – Рязань, 2000. – С.141–144.

Моторний О.А. (Львів, Україна)

Риси характеру людини та їх відображення у фразеології верхньолужицької мови

У статті розглядається відображення рис людського характеру у системі фразеології верхньолужицької мови. В рамках роботи вивчаються фразеологізми на позначення впертості, схильності до брехні, лінощів, жорстокості, пихатості тощо. Аналіз фразеологічних одиниць зроблено на матеріалі даних сучасної фразеології із застосуванням лінгвокультурологічного підходу.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, риси характеру людини, лінгвокультурологія, верхньолужицька мова

В статье рассмотрено отображение черт характера человека в системе фразеологии верхнедушицкого языка. В рамках работы изучаются фразеологизмы, обозначающие упрямство, ложь, лень, жестокость, заносчивость и. т. д. Анализ фразеологических единиц сделан на материале данных современной фразеологии с применением лингвокультурологического метода.

Ключевые слова: фразеология, фразеологическая единица, черты человеческого характера, лінгвокультурологія, верхнедушицкий язык.

The article deals with the reflection of human character image in idioms of Upper Lusatian language. Phraseological units for denotation of laziness, stubbornness, arrogance, cruelty etc. have been studied within the frames or our work. The analysis has been done on the basis of newest phraseological vocabularies using the approach lingual-culturology

Key words: idioms, phraseological unit, Upper Lusatian language, human character, lingual-culturological approach.

Вивчаючи мовну картину світу будь-якої лінгвокультурної спільноти, не можна оминати одного з найважливіших її складників – образу внутрішнього світу людини. Під внутрішнім світом людини у пропонованому дослідженні розумітимемо інтелектуальні здібності та особливості характеру.

Верхньолужицька мова містить близько 240 виразів, у яких так чи інакше зображено риси характеру та інтелекту людини. Розглянемо, який набір образів рис характеру людини представлений у фразеології верхньолужицької мови: негативні – впертість: *spěrać kaž młynski kón* – ‘бути впертим’ [1, 150], пихатість: *chodźić kaž paw* – ‘бути пихатим’ [1, 230], товстошкірість: *zymny kaž lód* – ‘товстошкірий’ [1, 185], жадібність: *być za pjenjezami kaž čert za (chudej) dušu* – ‘бути жадібним’ [1, 239], нещирість: *falšny kaž Judaš* – ‘нещирий’ [1, 125], брехливість: *bajki bać* – ‘брехати’ [1, 28], лінощі *njespjecha honić* – ‘нічого не робити’ [1, 211], боязливість: [1, 118] / *twarohowy krawčik* – ‘боягуз’ [7, 84], недосвідченість: [1, 36] *njezraty piskar* – ‘молода, недосвідчена людина’ [1, 236], позитивні – *džeta so njebojeć* – ‘бути працюючим’, хоробрість: *chrobty kaž jatřob* – ‘хоробрий’, досвідченість: *ze wšech bokow ščuwanu* – ‘бувалий, досвідчений’ У верхньолужицьких фразеологізмах показано також схильність людини до балачок, або, навпаки, до мовчання, байдкування тощо.

У дослідженні нас цікавлять такі проблеми:

1. Загальне кількісне співвідношення образів позитивних та негативних рис характеру у фразеології верхньолужицької мови.

2. Створення цілісної картини образів позитивних та негативних рис характеру у верхньолужицькій фразеології, визначення, які саме риси характеру у ній відображено.

3. У ході аналізу образу кожної окремої риси характеру у фразеологізмах маємо на меті визначити, які асоціації викликає цей образ у свідомості носіїв верхньолужицької мови

4. Використовуючи результати аналізу образу кожної риси характеру, спробувати визначити, як виглядає у свідомості лужичан типовий носій цієї риси характеру.

Впертість. На позначення впертості у лужицькій мові є досить багато усталених зворотів. Компонентний склад цих фразеологізмів визначається асоціаціями у свідомості лужичан сербів впертості з певними явищами та об'єктами дійсності. ФО на позначення цієї риси характеру вирізняються своїм компонентним складом, згідно з чим їх можна поділити на групи: 1) фразеологізми з соматичним компонентом: *twjerda hlowa, twjerdu heju měć* – ‘бути впертим’ [1, 73–85] 2) фразеологізми з зоонімним компонентом: *spěrać kaž młynski kón* – ‘бути впертим’ [1, 150] і 3) фразеологізми з

компонентом-назвою артефакту *heja: być twjerdeje heji* – ‘бути впертим’ [1, 73]. Очевидно, саме образи певних частин тіла, зоонімних образів та артефактів проходять у лужичан метафоризацію і асоціюються з вказаною рисою характеру. Соматичним компонентом у складі фразеологізмів на позначення впертості є компонент *hłowa*. Через те, що голова є розумовим центром, лужичани у наївній картині світу приписують їй деякі особливості, які спричиняють розвиток у людини певної риси характеру (впертості у даному випадку): фізичні – згадувані вище ФО *być twjerdeje hłowy* – ‘бути впертим’, *twjerda hłowa* – ‘бути впертим’, *twjerda (wiselna) hłojčka* – ‘бути впертим’, *być twjerdeje heje, być swojeje heje, twjerdu heju měć* – ‘бути впертим’ (нім. ФО з аналогічним значенням та формою *ein harten Kopf* [4, 340], та ті, що асоціюються з рисою характеру, що приписується внаслідок метафоризації тварині: *byća hłowa* – ‘бути впертим’, *spěrać so kaž młyński kón* – ‘бути впертим’ (у німецькій мові існує ФО на позначення впертості, де також присутній компонент “голова”: *sie bestehen also auf ihrem Kopf?* – ви досі відстоюєте свою точку зору? [7, 634].

Нещирість, фальшивість, лицемірство, схильність до брехні.

У верхньолужицькій мові є широкий діапазон фразеологізмів з семантикою ‘бути фальшивим, нещирим’, ‘лицемірно зображати дружелюбність’, ‘брехати’ (значно ширший ніж у попередній групі аналізованих ФО).

Компонентний склад цих фразеологізмів дещо відмінний від тих, що належали до попередньої групи. Так, серед фразеологізмів цієї групи з семантикою ‘бути нещирим’ деякі також містять соматичний компонент: *dwaј jazykaj w hubje měć* [1, 118], *do wočow swjaty* – ‘бути лицемірним’ [1, 391] тощо. З іншого боку, наявна більша кількість фразеологізмів з зоосемантичним компонентом: *swjata liška* [1, 185], *falšny kaž kusaty kón* [1, 150] (нещирим вважається образ саме злого коня (*kusaty* – злий, про собаку яка може вкусити (коли цього не очікуєш – тому й асоціація з лицемірством) та про недоброзичливу людину [4, 101], *pobožny kaž w kurjencu tchór* [1, 355], *falšna kočka* [1, 142], *pobožny kaž kocor pola twaroha* [1, 142], *lišku za nadrami měć* [1, 184], *prečeliwa kaž liška husatam* – ‘бути лицемірним’ [1, 185] тощо. Серед інших компонентів, які увійшли до складу фразеологізмів на позначення лицемірства та нещирості, є назви біблійних персонажів (*falšny kaž Judaš* – ‘бути нещирим’) [1, 125], назви жанрів художньої літератури (*bajki bać, babjace basnički, komediju hrać* – ‘бути нещирим’) [1, 28; 1, 149], назви рослин (*falšny kaž šibjeńčne drjewo* – ‘бути лицемірним’) [1, 56].

Як і у випадку з впертістю, логічна з точки зору наївної картини світу асоціація риси характеру з особливостями тілобудови людини присутня і тут: *dwaј jazykaj (w hubje) měć* – ‘бути нещирим, брехливим’ [1, 118] (образ

“наявності двох язиків” пояснюється, очевидно, “подвійною натурою” необхідністю або бажанням брехати). У брехливої людини зовнішність у цілому також є такою, що може ввести в оману оточення: *do wočow (na woči) swjaty być* – ‘бути нещирим, лицемірним’ [1, 391]. Присутні у верхньолужицькій фразеології й гіперболізовані характеристики брехливих людей: *lžec, štož može so jemu z huby dokurić* – ‘бути нещирим, лицемірним’ [1, 104] (*z huby dokurić* – “диміти з рота”). Брехні як негативній рисі характеру притаманні також свої кольорові характеристики – асоціація з темрявою: *lžec zo je někomu čta za rjapom* – ‘бути нещирим, лицемірним’ [1, 365].

У ФО лужицька лінгвокультурологічна спільнота асоціативно закріплює нещирість та брехливість за деякими представниками світу тварин. Усталені звороти з зоосемантичним компонентом на позначення згаданих рис характеру у верхньолужицькій мові можна поділити на такі групи. До першої належать фразеологізми, у яких лицемірство представлено як перманентна риса характеру певної тварини і переноситься на людину. Зазвичай ці фразеологізми мають таку структуру: негативна риса характеру+тварина, якій вона притаманна: *falšna kočka* – ‘нещира, лицемірна’ (жінка) [1, 142] або: негативна риса характеру+як+тварина, з якою порівнюється: *falšny kaž kusaty kón* [1, 150], *wobrotny kaž kóčka* [1, 143], *swjata liška* [1, 185], *hladki kaž ryba (karp)* – ‘нещира, лицемірна людина’ [1, 304]. Друга група включає фразеологізми, у яких буквально зображено нещирю людину як таку, брехливість якої спричиняється присутністю певної тварини біля чи у самої людини. Ці фразеологізми побудовані за структурою: назва тварини+za nadrami+měc (nosyć, tajić). Цими тваринами є лисиця: *lišku za nadrami měc* [1, 184], вовк: *wjelka za nadrami tajić* [1, 375] та змія: *zmiju za nadrami nosyć* – ‘бути лицемірним, мати нещирі наміри стосовно когось’ [1, 439]. Наявність такої тварини поряд з людиною сприймається, судячи з фразеологізмів, як знак потенційної схильності людини до брехні, робиться акцент на тому, що з цією особою слід бути особливо обережним.

В окрему групу виділяємо вирази, у яких зображено прояв лицемірства тварини при певних умовах. Цими умовами є наявність іншої тварини-об’єкта лицемірства або місце перебування тварин-об’єктів лицемірства. Фразеологізми, що належать до цієї групи, побудовані за схемою: назва ознаки+kaž (порівняння)+назва тварини-суб’єкта лицемірства+назва тварини-об’єкта лицемірства або назви місця перебування останньої. До цієї групи відносимо наступні усталені звороти: *swjata kaž liška před husatami* [1, 185], *tulec so kaž liška na kurjata* [1, 185], *přirěčować (rěčeć) kaž liška kurom* [1, 185], *hladać kaž liška na huso* [1, 184] *pobožny kaž w kurjencu*

tchor [1, 355], *pobožny kaž kocor pola twaroha* [1, 142], які мають семантику ‘лицемірно, нещиро себе поводити’. Звичайно, що “об’єктом” лицемірного поводження тварин є те, за чим останні полюють, чим з задоволенням можуть поласувати (кіт – сиром, лисиця – домашньою птицею тощо).

Розповсюдженість приписування тваринам людського характеру або ж порівняння характеру людини з поведінкою певного представника фауни у фразеології детально аналізує В. Федонюк у праці “Анималистическая фразеология в зеркале национального менталитета” [9]. Автор вважає, що фразеологізми такого зразка належать до найдавніших у будь-якій мові. Про актуальність своєї праці автор пише, що інтерес до цієї частини ідеографічного поля “людина” пояснюється тим, що зооніми, що входять до складу фразеологізмів даної групи, належать до найбільш давніх та широковживаним одиниць лексичного складу будь-якої мови [9, 268]. Дослідження В. Федонюк, зроблене на матеріалі чеської та російської мов, носить порівняльний характер і містить інформацію про рівень терпимості (нетерпимості) до тієї чи іншої риси характеру людини, приписуваної у фразеології тварині.

Здатність брехати приписується тваринам через те, що сприймають їх як найбільш одухотворену частину природи. Ця здатність є у мовній картині світу лужичан достатньо складною, вона може бути притаманною лише істотам, наближеним за інтелектом до людини. При цьому, окрім тварин, брехливість у лужицьких сербів асоціюється також з образами об’єктів неживої природи, зокрема з болотом: *tžec kaž zelene bahno* [1, 28], та з образами представників рослинного світу: *falšny kaž šibjeňčne drjewe* [1, 56]. Своєрідним еталоном брехливої людини у свідомості носіїв верхньолужицької мови є відомий біблійний персонаж Іуда: *falšny kaž Judaš, falšny kaž Judašowy wokoš* [1, 125]. У верхньолужицькій фразеології відображено також найбільш неправдиві з точки зору носіїв мови жанри художньої літератури. Ними є казка: *bajki bać* [1, 28] та комедія: *komediju hrać* [1, 149].

Ставлення людини до роботи. Образ ледаря у верхньолужицькій фразеології. Образ роботи у картині світу лужичан та ставлення до неї суб’єкта викликає у свідомості носіїв верхньолужицької мови цікаві асоціації та образи, що дає поштовх до створення фразеологізмів з яскраво вираженою експресивністю. Та чи інша асоціація з образом роботи залежить від ряду факторів. Цими факторами є охоче або неохоче ставлення до праці, відповідно людина є працююча або лінива, рівень користі від роботи тощо – усі ці аспекти, відображені у верхньолужицькій фразеології, спробуємо дослідити. Як і у попередніх семантичних групах, у цій групі абсолютна більшість фразеологізмів позначають негативні риси характеру і несуть у собі більше емоційне навантаження, ніж ті, що використовуються на

позначення позитивних рис. Фразеологізми на позначення ставлення до роботи можна поділити на наступні групи: 1) фразеологізми з семантикою 'лінивий', 2) фразеологізми з семантикою 'працьовитий', 3) фразеологізми з семантикою 'нічого не робити' 4) фразеологізми з семантикою 'виконувати непотрібну роботу, займатися безглуздою справою'.

У верхньолужицькій мові налічуємо декілька фразеологізмів з семантикою 'лінивий'. Наявність цієї риси характеру лужицькі серби у наївній картині світу пояснюють особливостями тілобудови людини і уподібнюють ліниву людину, як і у попередніх випадках з впертістю та брехливістю, з деяким представникам тваринного та рослинного світу. Тому за компонентним складом фразеологізми з семантикою 'лінивий' діляться у верхньолужицькій мові на наступні групи. 1) з соматичним компонентом, 2) з зоосемічним компонентом, 3) з компонентом-назвою рослини або структурної частини рослини. Верхньолужицька мова налічує лише два фразеологізми з соматичними компонентом з семантикою 'лінивий': *lěnja koža* [1, 160], *lěnja žita* [1, 446].

Наявність високого рівня достатку не стимулює до праці, робить людину лінивою. Саме тому лінива людина у мовній картині світу лужицьких сербів порівнюється з образом деяких сільськогосподарських тварин, зокрема з волом, та свинею, які є добре відгодованими: *lěni kaž kormjenu woł, pilny kaž kutlaty woł* [1, 404] – 'лінива людина', зі свинею: *doma ležec kaž nažrany šwinc* – 'бути лінивим' [1, 353]. Серед представників рослинного світу лінива людина порівнюється з гнилим деревом: *zhnile drjewo* – 'лінива людина' [1, 56]. Мотивацією для створення останнього згаданого фразеологізму є важливий елемент образу зігнилого дерева – його лежаче положення, а також сам факт, що це дерево є гниле (зауважимо, що прикметник *zhniły* означає у верхньолужицькій мові як *гнилий*, так й *лінивий*). У картині світу лужичан гниття є протиставлене руху та життю. Тобто, якщо відсутній рух, відсутнє і життя, а отже починається гниття. Фізична праця, яка історично передує у суспільному житті розумовій, є різновидом руху, особливо необхідним для нормальної життєдіяльності людини, тому якщо людина неохоче рухається або не рухається взагалі, не працює над собою, вона поступово й перестає жити.

Наступна група включає фразеологізми з семантикою 'нічого не робити'. Усі усталені звороти, що належать до цієї групи утворені за допомогою образів, кожен з яких показує, як у свідомості лужичан зазвичай ліниві люди виглядають, чим вони займаються та до яких наслідків ці заняття призводять. У фразеологізмах бачимо своєрідну персоніфікацію лінощів та спорідненого до них у свідомості носіїв

верхньолужицької мови поняття нудьги (лінощі й нудьга (*wóstuda*) – два явища, які, як показують ФО, у мовній картині світу лужичан часто йдуть поряд): *lěnjeho pasć*, *wóstudu pasć* – ‘бути лінивим, не любити працювати’ [1, 181; 1, 409]. Судячи з того, що у цих фразеологізмах наявний компонент *pasć*, робимо висновок про те, що лінощі та нудьга асоціюються тут з образом випасання певної сільськогосподарської тварини, догляду за нею. Догляд цей, однак, користі господарству не приносить, оскільки у ФО вказується образ тварини, утримання якої не має жодного смислу: *žaby pasć* – ‘нічого не робити, бити байдики’ [1, 444]. Не лише догляд за такого роду тваринами, а й взагалі виконання зайвої, непотрібної для господарства роботи є у мовній картині світу лужичан проявом лінощів: *hribam dźerki wjerćeć* [1, 96], *klinki (klinčki) bić* – ‘нічого не робити, бити байдики’ [1, 140] та виразів з семантикою ‘займатися безглуздою, нікому не потрібною справою’, які будуть проаналізовані далі як окрема семантична група. Отже, якщо людина робить навіть незначну, але корисну роботу, це сприймається позитивно. Принаймі це краще ніж виконувати велику й важку, але непотрібну роботу.

У лужицького селянина завжди знайдеться робота як у будинку, так й на присадибній ділянці та у полі. Робота за межами оселі як правило є важчою, потребує більшої концентрації фізичних та вольових зусиль. Звичайно, що ледарі неохоче покидають свій дім, а особливо одну з найнеобхідніших та найулюбленіших частин кожного сільського будинку у Лужиці – печі: *za kachlemi sedžeć* [1, 127], *za kachlemi so pjec* [1, 127], *doma ležeć kaž (jako) jěž w dźerje* – ‘сидіти, не виявляти активності’ [1, 125] (в останньому фразеологізмі лінива людина порівнюється з їжаком, який сидить у своїй норі та не хоче вилазити назовні). З іншого боку, ліниві люди часто не маючи постійного робочого місця, не сидять вдома, а ходять довкола та байдикують: *wokoło łazyć kaž njezawrjene swinjo* [1, 335]: *wokoło (plotow) łazyć a psy kahać (bić)* – ‘байдикувати’ [1, 257]. ФО на позначення байдикування є також вирази *dešćikej dźerki štapac* [1, 53], *mtu do měcha łojić* [1, 193], *wroble pěsničku wučić* [1, 415], *holbjam wróta twarić* [1, 89]. Нічого не робити лужицький селянин може лише під час свят (весілля, Великодня тощо): *stać kaž na kwasu* [1, 176], *čakać zo nadobo budža jutry a swjatki* – ‘нічого не робити’ [1, 126]. Звичайно, що людину, яка працює довго та регулярно, можна відрізнити й за зовнішніми ознаками. Традиційна сільська свідомість лужичан фіксує наявність білих рук як типову ознаку того, що людина не займається фізичною працею: *bělej ruce (ručki) nosyć* – ‘нічого не робити’ [1, 293].

Верхньолужицька фразеологія містить також декілька фразеологізмів, за

свою структурою схожих на український вираз *бити байдки*. Верхньолужицькими відповідниками цього фразеологізму є *klinki bić* – ‘нічого не робити’ [1, 140] та *prózdne klinčki bić* – ‘нічого не робити’ [1, 140]. Особливо негативне ставлення лужичан до неробства виражено у ФО *Bohu swěty džen kradnyć* – ‘нічого не робити’ [1, 34] (пор. з чеським фразеологізмом з аналогічним значенням *krást pánu Bohu čas*). Останній фразеологізм є, на нашу думку, одним з найбільш експресивно забарвлених фразеологізмів у верхньолужицькій мові з семантикою ‘нічого не робити, бити байдки’.

Вміле ведення господарства, доречне та правильне використання сільськогосподарських засобів праці, техніки та робочої сили є запорукою бажаного позитивного результату, а отже – й добробуту. Порушення цього принципу, підхід до роботи без базових знань про неї призводить до краху, до небажаних, а часто й таких, що викликають сміх, результатів. На підтвердження цього у верхньолужицькій мові наявна велика група ФО: *kóčku do pluha přahać* [1, 143], *htuče (prózdne) ktosy tušćić* [1, 137], *ričizny młóćić* [1, 284], *toćić piwo do džerkawca* (236), *drjewjanu pjec twarić* [1, 238], *pyrić ze syrum drjewom* [1, 56] – усі перелічені ФО мають семантику ‘займатися безглуздою, нікому непотрібною роботою’. Як бачимо, в усіх згаданих ФО показано певний вид діяльності, який у свідомості лужичан суперечить здоровому глузду, є неправильним й таким, що ніколи не принесе позитивного результату.

Інші негативні риси характеру людини та їхнє відображення у фразеології: жорстокість, пихатість, схильність до балачок, пліткарство. Верхньолужицька мова налічує ФО на позначення багатьох інших рис характеру, які не були предметом аналізу у попередніх главах (пихатість, жорстокість, балакучість тощо). Цей набір образів характеристик людини охопимо у межах однієї глави, оскільки на їх позначення у верхньолужицькій мові наявна незначна кількість ФО. Так, у верхньолужицькій мові є декілька фразеологізмів з семантикою ‘злий, жорстокий’. Більшість з них мотивовані аналогічними у мовній картині світу лужичан характеристиками представників фауни: тхора: *surowy kaž tchór w kurjencu* [1, 355], їжака: *zazłobjeny kaž žurk* [1, 448] та вовка: *smilny kaž wjelk* [1, 375]. Лише одна ФО мотивована історично зумовленими уявленнями лужичан про турків як про жорстоких людей: *smilny kaž Turka* [1, 360].

Цікавим у верхньолужицькій фразеології є також образ пихатості. ФО на позначення цієї риси характеру мотивовані зовнішніми проявами особливостей зверхньої поведінки людини (зверхній погляд): *nos do mroćelow kuka někomu* [1, 221], *z nosom mroćełe bosć* [1, 225], *nosom mroćełe worać* [1, 225], *wupěrać kaž naduty měch* [1, 189]. У свідомості носіїв

верхньолужицької мови пихата людина поводить себе так, неначе король або й сам Бог прислужує їй: *činić kaž (jako) by jemu kral (Bóh tón knjez) swinje past, zhorda, jako by kral k někomu sej zajimać chodzil* [1, 164]. Про те, що пихаті люди у мовній картині світу є водночас неекономними свідчить внутрішня форма фразеологізму з семантикою ‘бути пихатим’ *přetołsto mazać*.

Велика кількість фразеологізмів з семантикою ‘бути пихатим’ мотивована уподібненням пихатої людини певним представникам фауни, а саме коневі: *zanošity kaž knjejski kón, hordy kaž kón ze złotej wuzdu* та пава: *chodźić kaž paw*. Стосовно асоціацій з образом коня, слід зауважити, що у свідомості лужичан пихатим є саме панський кінь, а не пан, так само, як у фразеологізмі *wurpinać so kaž knježi pohonč* пихатим виступає знову ж таки не пан, а його візник. Мотивація останніх перелічених фразеологізмів пов’язана, на нашу думку, з образами своєрідних “посередників” між особами високого соціального статусу та особами нижчого соціального статусу. Саме вони поводять себе найбільш зверхньо та пихато.

Образи брехні, улесливості, балакучості та пліткарства відображені у фразеології достатньо експресивно. Компоненти верхньолужицьких ФО (здебільшого соматизми так чи інакше пов’язані з мовленнєвою діяльністю людини) на позначення цих явищ підпали під достатньо сильну метафоризацію: *lžeć, zo je někomu čta za rjapom* [1, 365] (мотивація компонентного складу ФО пов’язана з асоціативним поєднанням у мовній картині світу лужичан понять *брехня* та *темрява* як символ зла), *huba dže kaž wětrnik, huba dže kaž młynske kopyčko, huba so čumpa někomu* – ‘занадто багато говорити’ [1, 100] або ж *hubu sej torhać, lozu hubu měć* – ‘пліткувати’ [1, 104] (мотивація пов’язана з метафоризацією частини мовленнєвого апарату (роту), “відповідального” за розмову), *hubu do wuzdy wzać, hubu zamknyć, hubu dđeržeć, hubu lutować* – ‘мовчати, утримуватися від розмов’ [1, 100] (нім. ФО з аналогічним значенням та формою *den Mund halten* та з компонентом *jazyk*: *jazyk na wuzdu brać, na jazyku měć něšto, sej swój jazyk zwudzić* [1, 118–121] (мотивація, пов’язана з метафоризованим оволодінням власним мовленнєвим апаратом (ротом та язиком), можливістю контролювати його при необхідності або ж метафоризованою економією сил за рахунок припинення непотрібних розмов, як це бачимо у вищевказаній ФО *hubu lutować* – досл. “економити свій мовленнєвий апарат”).

У той час, як верхньолужицька фразеологія ілюструє досить багату картину людських вад, **позитивні риси характеру** представлені у ній лише п’ятьма фразеологізмами. У двох з них зображена людська доброта, у одному

– чесність та ще у двох – працьовитість. Оскільки душа, згідно з віруваннями давніх слов'ян, є *двійником* людини за її життя у вигляді маленького чоловічка, який живе у голові, в серці або в ямці під шиєю, про добру людину й кажуть *dobra duša* [1, 59], метафорично переносючи властивості людини на душу. Доброю дівчиною лужичани вважають представницю свого народу з типово лужицькими ім'ям та прізвищем: *Hanka Dobrikec* [1, 71]. Працьовита жінка порівнюється з бджолою: *pilna kaŝ mjedowa babka* [1, 28], про неї говорять, що вона не боїться роботи: *dŝeta so njebojeć*.

Проаналізувавши фразеологізми, які використовуються на позначення рис характеру людини, приходимо до таких висновків:

1.Верхньолужицька фразеологія на позначення рис характеру має значну перевагу у бік негативного. Це означає, що абсолютна більшість фразеологізмів позначають негативні риси людської вдачі.

2.У ході дослідження вдалося створити цілісну картину рис людського характеру, відображених у верхньолужицькій фразеології. Цими рисами є впертість, лицемірство, схильність до брехні, досвідченість та недосвідченість.

3.Образ кожної риси характеру викликає у свідомості лужичан різні асоціації. Так, наприклад, впертість асоціюється в першу чергу з особливостями тілобудови власника цієї риси, досвідченість та недосвідченість – з віковими особливостями людини, говорячи про лицемірство та брехливість, лужицькі серби у більшості випадків проводять паралелі з тваринним світом. Фразеологізми, у яких відображено ставлення людини до роботи, майже в усіх випадках показують ставлення людини до сільськогосподарської роботи. Образ роботи на промисловості та інтелектуальної праці у верхньолужицькій фразеології відсутній.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Івченко А.А.* Верхнелужицкий фразеологический словарь. Hornjoserbski fraseologiski słownik. Obersorbisch Phraseologisches Wörterbuch / А. А. Івченко, С. Вельке. – Budyšin : Domowina, 2004. – 572 s.;
2. *Івченко А.О.* Негативна характеристика розумових здібностей людини у фразеології серболужицької та української мов / А. О. Івченко // Проблеми слов'язнознавства. — Львів, 1990. – Вип. 41. – С. 146 – 148;
3. Лужицькі серби: посібник з народознавства // Питання сорабістики [упорядн. Моторний В. А., Шольце Д.]. – Львів; Будишин : Місіонер, 1997. – 266 с.;
4. *Трофимович К.К.* Верхнелужицко-русский словарь / К. К. Трофимович. – М. : Бауцен : Русский язык; Домовина, 1974. – 564 с.;
5. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник [упорядн. Олійник І. С., Сидоренко М. М.]. – К. : Радянська школа, 1978. – 448 с.;
6. Фразеология в контексте культуры [упорядн. Телия В. Н.] – М. :

Языки русской культуры, 1999. – 336 с.; 7. Фразеологічний словник української мови: у 2-х томах [упорядн. Удовиченко Г. М.] – К. : Вища школа, 1984. – 1435 с.; 8. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / укл. Скопненко О.І., Цимбалюк Т.В. (за ред. Півторака Г. П.). – К. : Довіра, 2002. – 735 с.; 9. Федонюк В.П. Анималистическая фразеология в зеркале национального менталитета / В.П. Федонюк // Rossica olomucensia XXXVI, 1997. – Olomouc, 1998. – Т. 36. – С. 267 – 272; 10. Wölkowa S. Hornjoserbska frazeologija a idiomatika / Sonja Wölkowa // Naša maćerščina №11-12. – Budyšin : Domowina, 1999. –S. 110 – 134; 11. Wölkowa S. Lěnja koža? / Sonja Wölkowa // Rozhlad. – 1993. – № 43. – S. 244.

Назаров Н.А. (Київ, Україна)

Етимологічна концепція О.С. Мельничука

У статті розглянуто розвиток етимологічної концепції українського лінгвіста О.С. Мельничука у зв'язку з теорією і практикою укладання етимологічних словників української та інших слов'янських мов.

Ключові слова: етимологія, О.С. Мельничук, історична лексикологія, українська мова, етимологічний словник, лексикографія.

В статье рассмотрено развитие этимологической концепции украинского лингвиста А.С. Мельничука в связи с теорией и практикой составления этимологических словарей украинского и других славянских языков.

Ключевые слова: этимология, А.С. Мельничук, историческая лексикология, украинский язык, этимологический словарь, лексикография.

The article deals with evolution of Ukrainian linguist O.S. Melnychuk's etymological conception in connection with theory and practice of compiling Ukrainian and other Slavonic languages' etymological dictionaries.

Key words: etymology, O.S. Melnychuk, historical lexicology, Ukrainian language, etymological dictionary, lexicography.

Актуальність статті впливає з потреби всебічного осмислення досвіду української етимології ХХ століття, особливо ж у її вершинних досягненнях, до яких належить Етимологічний словник української мови за редакцією О.С. Мельничука.

Новизна роботи полягає в погляді на українську етимологічну лексикографію ХХ століття у контексті не тільки сучасної етимології Європи, а й у історичній тяглоті традиції української філології від ХVІІ століття.

Міра вивченості питання. Окремих праць з історії української етимологічної лексикографії нам не відомо, проте українська